

Władysław Hładowski

Organizacja współczesnej teologii fundamentalnej

Studia Theologica Varsaviensia 19/1, 35-42

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WŁADYSŁAW HŁADOWSKI

ORGANIZACJA WSPÓŁCZESNEJ TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ

Treść: I. Teologia fundamentalna w zespole nauk teologicznych; II. Wewnętrzna organizacja teologii fundamentalnej.

Punktem wyjścia niniejszych rozważań jest *Instrukcja Kongregacji d/s Wychowania katolickiego o teologicznej formacji przyszłych kapłanów* z dnia 22.II.1976 r. Na tle aktualnej sytuacji w nauczaniu teologii katolickiej *Instrukcja* stawia m. in. także teologii fundamentalnej postulaty programowe.

Instrukcja najpierw daje określone wytyczne całej teologii. Można je sprowadzić do następujących postulatów: 1. wobec bogactwa i różnorodności badań teologicznych teologia winna zmierzać do stworzenia wewnętrznej syntezy poszczególnych dyscyplin i dziedzin (nr 70); 2. aby spełnić swoje zadania dydaktyczne i pastoralne, teologia, postawiona w konkretnej sytuacji historycznej, musi osiągnąć ścisły kontakt ze współczesną kulturą i naukami przyrodniczymi oraz winna dążyć do pełnej prezentacji humanizmu chrześcijańskiego (nr 61).

W zespole nauk teologicznych ma swoje miejsce teologia fundamentalna, której *Instrukcja* przypisuje niezbędną rolę. Jej problematykę określa jako podstawową i stanowiącą stały wymiar całej teologii (nr 107. 108. 113). Teologia fundamentalna ma być wprowadzeniem do tajemnicy Chrystusa i do teologii (dogmatycznej) nie tylko w sensie epistemologicznym (nr 111), ale i praktycznym. Musi położyć podstawy dla formacji teologicznej i pastoralnej studiujących (nr 113). Przeprowadzając konfrontację wiary i rozumu, teologia fundamentalna usunie wszelki kompleks niższości wobec osiągnięć kultury i nauki i będzie budziła odwagę wierzenia (nr 110. 112). Jako nauka „graniczna” teologia fundamentalna będzie ukazywała sens posłannictwa Chrystusa i Kościoła ludziom różnej orientacji (nr 109).

Drugim, podstawowym zadaniem teologii fundamentalnej jest refleksja, którą — jak mówi *Instrukcja* — teolog winien przeprowadzić razem z Kościołem, wychodząc z wiary, nad rzeczywistością chrześcijaństwem jako dziełem Boga, objawionym i uobecnionym w Chrystusie, a także nad samym Kościołem, ustanowionym przez Chrystusa dla przedłużania Jego zbawczego dzieła na świecie (nr 109).

W tej prezentacji naszej dyscypliny nie kryje się jakaś jej nowa koncepcja, w sensie nowego określenia jej przedmiotu właściwego lub metody czy celu. To, co uderza, to fakt, że *Instrukcja* z jednej strony podkreśla odrębny charakter i niezastąpioną rolę teologii fundamentalnej, a z drugiej strony postuluje ścisły związek oraz bardzo szeroką korelację teologii fundamentalnej nie tylko z innymi naukami teologicznymi, ale i ze współczesną kulturą, z naukami religioznawczymi i przyrodniczymi (nr 109). Ważny tu jest wyraźnie nakreślony program, którego urzeczywistnienie nasuwa niewątpliwie poważne problemy metodologiczne. Omówienie ich ujmijmy w dwóch następujących punktach: teologia fundamentalna w zespole nauk teologicznych i wewnętrzna organizacja teologii fundamentalnej.

I. TEOLOGIA FUNDAMENTALNA W ZESPOLE NAUK TEOLOGICZNYCH

Dokładnego określenia pozycji teologii fundamentalnej w zespole nauk teologicznych wymaga zarówno aktualna sytuacja, jaka istnieje dzisiaj w teologii katolickiej, jak i postulowana przez *Instrukcję* szeroka korelacja naszej dyscypliny z innymi naukami teologicznymi.

Dzisiejsza sytuacja w teologii katolickiej charakteryzuje się znamienym zacieraniem formalnych różnic między poszczególnymi dyscyplinami, co szczególnie widoczne jest, gdy chodzi o relację pomiędzy teologią fundamentalną a teologią jako taką. Wprawdzie nie da się obecnie utrzymać ostrego podziału na teologię właściwą jako naukę o tajemnicach objawionych (scientia fidei) i teologię fundamentalną względnie apologetykę jako naukę o wiarygodności objawienia (scientia de credibilitate revelationis). Z jednej strony cała teologia interesuje się zagadnieniem wiarygodności objawienia, na ile nie sposób traktować zupełnie rozdzielnie „treści objawienia”, i samego „faktu objawienia”, a więc i jego wiarygodności. Przy tym teologia nie ma bezpośredniego dostępu do objawionych tajemnic;

ma do nich dostęp jedynie pośredni, poprzez krytykę przekazów objawienia. W związku z tym dzisiaj cała teologia przejmuje coraz bardziej funkcję krytyczną w stosunku do chrześcijańskiego przepowiadania, należąca dawniej wyłącznie do apologetyki względnie teologii fundamentalnej. Z drugiej strony teologia fundamentalna względnie apologetyka nie jest w stanie rozwiązać problemu wiarogodności w racjonalnym traktowaniu objawienia jako faktu historycznego. Samo bowiem wydarzenie objawienia jest podstawową tajemnicą wiary. Dlatego zadaniem teologii fundamentalnej względnie apologetyki musi być raczej krytyka przyzwolenia wiary w Boże objawienie, niż bezpośrednie badania nad „faktem” objawienia.

Niemniej należy ściśle odróżniać zadania teologii jako takiej i zadania teologii fundamentalnej. Teologia jako taka nie przestaje być, mimo jej krytycznego stosunku do przekazów objawienia, nauką wiary (*scientia fidei*) i to zarówno treściowo, jak i w sensie formalnym. Jej zadaniem jest zrozumienie wydarzenia Chrystusa, a to rozumienie dokonuje się w płaszczyźnie wiary. Teologia na tyle tylko zajmuje się wiarogodnością objawienia, na ile refleksja nad wiarogodnością objawienia stanowi strukturalny element samej wiary. Z drugiej strony teologia fundamentalna jest niewątpliwie samodzielna nauką, mającą odrębne zadania, chociaż zadania te wypełnia w istotnej zależności od chrześcijańskiej czy kościelnej refleksji nad wiarogodnością objawienia. Trzeba zauważyć, że *Instrukcja*, stwierdzając samoistność teologii fundamentalnej i jej niezastąpioną rolę w zespole nauk teologicznych, nie precyzuje jej statusu epistemologicznego. Kryje się tu pewna niejasność. Np. *Instrukcja* mówi, że teologia fundamentalna ma stosować argumenty rozumowe, któreby miały znaczenie tak dla wierzących, jak i dla niewierzących (nr 110), a bezpośrednio przedtem (nr 109) żąda, by teologia fundamentalna przeprowadzała refleksję razem z Kościołem, wychodząc z wiary, nad rzeczywistością chrześcijaństwa i nad samym Kościołem. Dlatego pozycja teologii fundamentalnej w systemie teologii katolickiej wymaga dalszej precyzacji metodologicznej.

Wydaje się, że teologia fundamentalna, aby skutecznie pełnić swoją właściwą rolę w zespole nauk teologicznych, musi kierować się dwiema zasadami, z których pierwsza jest epistemologiczna, a druga metodologiczna: 1. postępowanie teologii fundamentalnej znajduje się na pozycji metajęzykowej w stosunku do wiary i teologii; 2. zadanie swoje teologia fundamentalna urzeczywistnia przez systematyzację przedmioto-

wą i formalną elementów refleksji chrześcijańskiej, obecnych w różnych dyscyplinach teologicznych.

Ad 1. Wprawdzie wszelkie badania teologiczne dzisiaj mają w sobie moment krytyki w stosunku do przekazów objawienia i do chrześcijańskiego przepowiadania. Niemniej — w myśli tego, co zostało wyżej powiedziane — język przedmiotowy teologii jako takiej pozostaje w zasadzie językiem wiary, ponieważ stanowi istotną dla prawdy objawionej szatę pojęciową. Toteż *Instrukcja*, mówiąc o przedmiocie teologii, nie rozróżnia w nim samych prawd objawionych od języka, w którym je wypowiada teologia (nr 18). Tymczasem teologia fundamentalna, która zgodnie ze specyfiką swego postępowania, nie może zejść na pozycję wiary, nie może też posługiwać się językiem wiary. Jak całe racjonalne i krytyczne postępowanie teologii fundamentalnej nie jest uwikłane w założenia wiary i teologii, tak również jej język nie jest językiem wiary ani teologii jako takiej. *Instrukcja* zdaje się mieć to właśnie na myśli, gdy wielokrotnie stwierdza, że do zadań teologii fundamentalnej należy konfrontacja wiary i rozumu (nr 108. 109. 110). Z tak rozumianej pozycji metafizycznej teologia fundamentalna przeprowadza krytykę wiary refleksyjnej, czyli krytykę dokonywującej się w samym Kościele refleksji nad wiarogodnością objawienia.

Ad 2. *Instrukcja*, chcąc podkreślić istotne dla całego systemu teologii katolickiej znaczenie problematyki, którą zajmuje się teologia fundamentalna, mówi, że ma być ona stałym wymiarem całej teologii (nr 108). Niewątpliwie należy to rozumieć w tym sensie, że elementy refleksji nad wiarogodnością objawienia są obecne we wszystkich dyscyplinach teologicznych. Ponieważ refleksja ta jest strukturalnym elementem samej wiary, ma ona swoje trwałe wyrazy w przekazach chrześcijańskiego przepowiadania oraz w poszczególnych dziedzinach badań teologicznych. Jeśli w świetle tych spostrzeżeń chcemy określić dokładniej sposób, w jaki teologia fundamentalna może wypełnić swoje zadanie, to trzeba powiedzieć, przedłużając myśl *Instrukcji*, że rola teologii fundamentalnej winna polegać w wielkiej mierze na krytycznej systematyzacji tych zobiektywizowanych lub nadających się do obiektywnego traktowania elementów apologetycznej refleksji. Teologia fundamentalna tematyzuje zagadnienie wiarogodności objawienia, tzn. zbiera w usystematyzowaną treściowo i formalnie całość materiały obecne w różnych dyscyplinach teologicznych. Przykładem może tu być krytyczna i systematyz-

zacyjna rola teologii fundamentalnej w stosunku do soborowej myśli eklezjologicznej i posoborowej teologii na odcinku eklezjologii.

Te uwagi prowadzą do zgodnienia wewnętrznej organizacji teologii fundamentalnej.

II. WEWNĘTRZNA ORGANIZACJA TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ

1. Ogólny układ teologii fundamentalnej jako krytyki apologetycznej refleksji chrześcijańskiej

Dzięki pogłębieniu pojęcia objawienia i wiary oraz dzięki osiągnięciom nowszej biblistyki obecnie uświadamiamy sobie lepiej, że znaki Bożego objawienia są dostępne właściwie dla poznania religijnego, a wszelka refleksja nad nimi pozostaje w istotnej zależności od faktu przepowiadania chrześcijańskiego i od języka religii chrześcijańskiej. Wydaje się, że wszelkie krytyczne dociekania nad wiarogodnością objawienia winny wychodzić z faktu chrześcijańskiego przepowiadania. Badania te muszą mieć głównie charakter hermeneutyczny, tzn. podstawowe znaczenie winna w nich pełnić analiza głównych pojęć chrześcijańskiego przepowiadania, odgrywających istotne znaczenie w apologetycznej refleksji nad wiarogodnością przekazywanego w przepowiadaniu objawienia.

W świetle tego, co wyżej powiedziane o metajęzykowej pozycji teologii fundamentalnej w stosunku do wiary i o jej krytycznej roli w stosunku do przebiegającej w samym Kościele refleksji nad wiarogodnością objawienia, wydaje się, że w budowie teologii fundamentalnej powinny być obecne trzy podstawowe elementy: krytyka założeń chrześcijańskiej refleksji apologetycznej; analiza strukturalnych elementów tej refleksji; krytyka materiałów uzasadniających, nagromadzonych przez tę refleksję.

2. Krytyka założeń chrześcijańskiej refleksji apologetycznej

Pierwszym zadaniem krytyki chrześcijańskiej refleksji nad wiarogodnością objawienia jest analiza i usprawiedliwienie założeń tej refleksji. Refleksja chrześcijańska nad znakami uwierzytelniającymi przekazywane w Kościele objawienie jest procesem życiowym, pozostającym w bezpośrednim związku

z doświadczeniem wiary. Znaki bowiem wskazujące na ingerencję objawiającego się Boga są istotnym elementem samego objawienia i dlatego dane są w obrębie religijnego doświadczenia. A jeśli tak, to do ich odczytania są konieczne pewne założenia, już to praktyczne, w sensie odpowiednich dyspozycji moralnych i intelektualnych, już to teoretyczne, w sensie określonego widzenia świata i osobowego pojęcia Boga, Stwórcy i Zbawiciela.

W stosunku do założeń praktycznych trzeba wyjaśnić, czy nie naruszają one wartości poznawczej samej refleksji. Jeśli zaś chodzi o założenia teoretyczne, nie tylko należy je wyeksplikować, ale ponadto trzeba zbadać, czy ich przyjęcie nie stoi w sprzeczności z dzisiejszą wiedzą o człowieku i o totalnej rzeczywistości. Teologia fundamentalna, do zadań której zawsze należało uzgadnianie perspektywy, jaką otwiera chrześcijańskie orędzie o zbawczej ingerencji Boga, z naturalną wiedzą ludzką, winna obecnie wyjaśnić, czy mówienie o transcendentnych wymiarach rzeczywistości i czymś nadprzyrodzonym ma sens dla współczesnego człowieka. Wobec zsekularyzowania współczesnej myśli samo postawienie pytania o wiarogodność chrześcijańskiej religii, powołującej się na Boże objawienie, wymaga usprawiedliwienia.

3. Analiza strukturalnych elementów chrześcijańskiej refleksji apologetycznej

Refleksja pierwotnego chrześcijaństwa nad swoim nadprzyrodzonym pochodzeniem polegała na spontanicznym jakby odwoływaniu się do danych doświadczenia. Konfrontowano niezwykle roszczenia Jezusa z jego życiem i działalnością. Czyny Jezusa, interpretowane w świetle teistycznych przekonań judaizmu, były po prostu odczytywane jako znaki Bożej mocy i niewątpliwe dowody boskiej misji Jezusa. W toku jednak późniejszej systematyzacji, polegającej na przesunięciu refleksji religijnej z płaszczyzny osobistego doświadczenia na płaszczyznę poznania o intersubiektywnej wartości, określono bliżej wchodzące do procesów refleksji główne pojęcia religijne, jak objawienie i cud, oraz dążono do wyeksplikowania leżących u podstaw tych procesów logicznych formuł uzasadniania, a także do określenia szczegółowych metod postępowania.

Do niewątpliwych zadań współczesnej teologii fundamentalnej należy krytyczna analiza tych strukturalnych elementów

chrześcijańskiej refleksji. Warto zauważyć, że przy takim pojmowaniu zadań teologii fundamentalnej w stosunku do chrześcijańskiej refleksji apologetycznej pojęcie objawienia i cudu oraz metody apologetyczne jawią się jako coś, co teologia fundamentalna zastaje w chrześcijaństwie i wyjaśnia, nie zaś opracowuje sama na własny użytek.

4. Krytyka materiałów uzasadniających

Chrześcijańska myśl apologetyczna nagromadziła w ciągu wieków bogate i różnorodne materiały uzasadniające. Wykorzystując je, można stworzyć równoległe szeregi układów, różnych treściowo i metodologicznie. Łatwo zauważyć, że obecnie panuje dość duża różnorodność teorii apologetycznych, w których często daje się pierwszeństwo materiałom raczej antropologicznym czy socjologicznym niż historycznym. Przy tym nieraz autorzy zatrzymują się na szczegółowych problemach nazywanych „zagadnieniami fundamentalnoteologicznymi”.

Niewątpliwie współczesna teologia fundamentalna winna dążyć w swoich systematycznych dociekaniach do stworzenia podstawowej, jakby typowej syntezy znaków wiarogodności chrześcijańskiego objawienia, przykazywanego w Kościele. Wydaje się, że w takiej podstawowej syntezie główną rolę muszą pełnić materiały historyczne, przy równoczesnym uwzględnieniu także danych antropologicznych, psychologicznych, socjologicznych lub jeszcze innych. W związku z upowszechniającym się dzisiaj w teologii myśleniem historiozbawczym, wydaje się, że w tej syntezie głównym tematem winna być wiarogodność Bożego objawienia widzianego na kolejnych jego etapach: na etapie przedchrystusowym, w Jezusie z Nazaretu i w kościelnym przekazywaniu. Układ taki naturalnie musi naruszyć tradycyjny podział problematyki apologetycznej na dwie części: chrystologiczną i eklezjologiczną, a na to miejsce wprowadzić nowe proporcje, w sensie zarówno treściowym jak i formalnym.

Organisatio theologiae contemporaneae
fundamentalis

Recapitulatio

Instructio S. Congregationis de Institutione catholica quoad sacerdotum futurorum formationem theologicam de die 22. II. 1976 a.

cum theologiae fundamentalis subsistentiam et unicum momentum affirmat, ei definitas rationis ac programmatis exigentias proponit. Theologiae fundamentali, cum sit disciplina „limitanea”, fides et ratio confrontandae sunt. In arcto connexu et in lata confrontatione cum aliis disciplinis theologicis atque cum cultura hodierna theologiae fundamentalis est toti studiosorum institutioni theologicae et pastorali fundamenta subiicere.

Tanto programme proposito, methodologica magni momenti problemata oriuntur, si de theologiae fundamentalis parte in coetu disciplinarum theologicarum necnon de interiore eius structura agitur.

Theologia fundamentalis, ut in disciplinarum theologicarum coetu efficaciter proprias partes peragat, duobus principiis dirigi oportere videtur: 1. eius actio procedendi necesse versetur in positione metalinguali relate ad fidem et theologiam ut talem; 2. sua ipsius munera ad rem deducat per systematicam materiarum in aliis disciplinis theologicis religionis christianae credibilitatem probantium compositionem.

Sin de interiore theologiae fundamentalis ordinatione agitur, in eius structura tria elementa fundamentalia inesse oportet: 1. criticen praecconditionum christianae reflexionis apologeticae, 2. analisisim structuralium elementorum eiusdem reflexionis, 3. criticen materiarum probantium, quas reflexio christiana cumulavit.

· W. Hładowski